

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده علوم اجتماعی

روزنامه‌نگاری صلح و ارزش‌های خبری آن در ایران؛

نحوه انعکاس اخبار حمله نیروهای ائتلاف به عراق در ۶ روزنامه سراسری کشور
(کیهان، رسالت، اطلاعات، همشهری، اعتماد و یاس‌نو)

استاد راهنما: دکتر هادی خانیکی

استاد مشاور: دکتر حسین سلیمی

دانشجو: علی شاکر

سال تحصیلی ۸۸-۸۷

به نام خدای صلح

و آرامشی که از اوست

تقدیم به امیر رستمی،

برادر دوست عزیزم حمید که

مدتی پیش از دفاع این پایان نامه در آب های خلیج فارس شهید شد.

و

پیشکش به آنان که با جنگ می جنگند تا صبح صلح آسیر را مرده دهند.

چکیده:

پژوهش حاضر به روزنامه‌نگاری صلح، که مفهومی به نسبت تازه در ادبیات روزنامه‌نگاری جهان محسوب می‌شود، می‌پردازد. هدف اصلی این پژوهش کمک به تبیین و ارتقای سطح ادبیات موضوعی روزنامه‌نگاری صلح است. در این میان، نگارنده به تبیین شاخص‌ها و ارزش‌های این شیوه روزنامه‌نگاری پرداخت تا میزان بهره‌گیری ۶ روزنامه سراسری کشور (کیهان، رسالت، اطلاعات، همشهری، اعتماد، یاس‌نو) را از ارزش‌های صلح، در جنگ میان نیروهای ائتلاف و عراق در فروردین ۸۲ بسنجد.

در این پژوهش نظریه گالتونگ و چهار مولفه اصلی روزنامه‌نگاری صلح (راه‌حل‌گرایی، فرایندمداری، حقیقت‌گرایی و مردم‌گرایی) را مبنا قرار دادیم و دو بایسته اساسی را یعنی «موازن حرفه‌ای» و «اصول اخلاقی» به آن اضافه کردیم؛ فرضیه نخستین این بود که چهار مولفه ذکر شده باید دو بایسته موازن اخلاقی و حرفه‌ای رابطه‌ای دوسویه داشته باشند و استمرار آن می‌تواند زمینه صلحی پایدار توسط رسانه‌ها را فراهم کند.

پس از استخراج و تعریف ارزش‌ها و مولفه‌های مربوط به روزنامه‌نگاری صلح به روش تحلیل محتوا نمونه‌ها مورد بررسی قرار گرفت. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که میزان استفاده از مولفه‌های مربوط به روزنامه‌نگاری صلح در دوره مورد بررسی بسیار پایین است و هرچند به مولفه مردم‌گرایی نسبت به سایر مولفه‌ها بیشتر توجه شده، اما به نظر می‌رسد این امر در جنگ عراق برخاسته از نوعی مجاورت معنوی میان ایران و عراق باشد. از طرف دیگر، انعکاس مظلومیت مردم عراق در ۶ روزنامه مورد بررسی کاملاً یک‌سویه و محدود به جنگ است و کمتر برای روشن کردن ابعاد و دامنه‌های جنگ تلاش شده است. روزنامه‌ها خبرنگار اعزامی به عراق نداشته‌اند به نظر می‌رسد به همین دلیل باشد که روزنامه‌ها گزارش‌های توصیفی کمتری به چاپ رسانده‌اند و به جای گزارش‌های تحلیلی و تحقیقی ترجیح داده‌اند ابتدا فقط به مسئله و خبر درگیری میان دو طرف بپردازند.

کلمات کلیدی: صلح، جنگ، روزنامه‌نگاری صلح، اخلاق رسانه‌ای

پیشگفتار:

نیمه آذر سال ۸۶ انجمن صنفی روزنامه نگاران ایران کارگاه یک روزه ای با عنوان روزنامه نگاری جنگ و صلح برگزار کرد که سخنران بخش روزنامه نگاری جنگ دکتر حسینعلی افخمی و سخنران بخش روزنامه نگاری صلح دکتر هادی خانیکی بودند. به پیشنهاد یکی از دوستان، نگارنده مسئولیت میزگرد صلح را برعهده گرفت. این نشست بهانه‌ای شد تا کمی منابع اندک فارسی مربوط به صلح را مرور کنیم و با موضوعی تازه‌ای همچون روزنامه نگاری صلح آشنا شوم. به دلیل اشتغال به حرفه روزنامه نگاری پرسشی اساسی به ذهنم آمد که هسته پایان نامه کارشناسی ارشدم را شکل داد؛ «حرفه‌ای که به جنجال آفرینی شهرت دارد، چه طور می تواند سازنده صلح باشد؟» بنابراین باید به چپستی این شیوه روزنامه نگاری که از فقر منابع فارسی رنج می برد، پاسخ می دادم و از همین گذر نگاهی به شیوه عملکرد روزنامه‌های ایران در یک جنگ می پرداختم. آنچه می خوانید ماحصل همین پویش است.

انجام این تحقیق بدون مهربانی و کمک‌های فراوان استادان و همکاری بی‌شائبه دوستانم میسر نبود؛ بدین سبب از کمک‌های جناب آقای دکتر هادی خانیکی که زحمت راهنمایی این پژوهش را برعهده داشتند و جناب آقای دکتر حسین سلیمی که مشاور این پایان نامه بودند، بسیار سپاسگزارم. همچنین لطف و همکاری دوستان عزیز می چون محسن خانعلی، امیر خالقیان، پدram الوندی، مرجان فاطمی و حمید رستمی بدرقه راه این پژوهش بود.

می دانم که تنها با گفتن از صلح، دنیا ایمن نمی‌شود، اما امیدوارم این تلاش کوچک، تنها پله‌ای باشد برای صلح دوستان و علاقمندان به حوزه‌های جدید روزنامه نگاری و علوم ارتباطات. بی تردید این تلاش خالی از اشکال نیست. پس دست دوستان و منتقدان دیگری را که دغدغه صلح و رسانه دارند، می فشارم. شاید از روی این پله کوتاه برخی مسائل شفاف تر دیده شود، شاید!

فصل اول:

کلیات تحقیق

- ۱ + - طرح مسئله ۲
- ۱ ۴ - اهمیت و ضرورت موضوع..... ۶
- ۱-۲-۱- اهمیت و ضرورت عملی..... ۶
- ۱-۲-۲- اهمیت و ضرورت علمی..... ۷
- ۱-۳- اهداف اصلی تحقیق..... ۹

فصل دوم:

مبانی نظری تحقیق

بخش اول: مبانی نظری صلح

- ۱-۱-۲- مفهوم صلح ۱۲
- ۲-۱-۲- صلح و توسعه..... ۱۵
- ۲-۱-۳- مفهوم جنگ ۱۹
- ۲-۱-۴- وجه جامعه‌شناختی تعارض..... ۲۳
- ۲-۱-۵- دیدگاه تضادگرایان نسبت به تعارضها..... ۲۴
- ۲-۱-۵- رسانه‌ها و صلح..... ۲۶

بخش دوم: روزنامه‌نگاری صلح

- ۲۷ روزنامه‌نگاری صلح و پیشینه آن ۱-۲-۲
- ۳۱ زمینه‌های شکل‌گیری روزنامه‌نگاری صلح ۲-۲-۲
- ۳۴ روزنامه‌نگاری جنگ در مقابل روزنامه‌نگاری صلح ۳-۲-۲
- ۳۷ روزنامه‌نگاری صلح از منظر نظریه‌های ارتباطات ۴-۲-۲
- ۳۹ مطرح کردن روزنامه‌نگاری صلح طبق نظریه‌های جامعه‌شناسی ۵-۲-۲
- ۴۰ اهمیت اصول اخلاقی - حقوقی در برقراری روزنامه‌نگاری صلح ۶-۲-۲
- ۴۵ اهمیت رعایت موازین حرفه‌ای متناسب روزنامه‌نگاری صلح ۷-۲-۲
- ۴۶ موانع روزنامه‌نگاری صلح ۸-۲-۲
- ۵۱ اصول اساسی برای روزنامه‌نگاری صلح ۹-۲-۲
- ۵۵ توصیه‌های عملی برای خبرنگاران صلح ۱۰-۲-۲
- ۵۶ خط‌مشی‌هایی برای گزارشگران و سردبیران ۱۱-۲-۲
- ۵۸ دیدگاه‌های انتقادی نسبت به روزنامه‌نگاری صلح ۱۲-۲-۲

بخش سوم: پیشینه تحقیق

- ۶۴ بررسی پژوهش‌های انجام شده ۱-۳-۲
- ۵۴ تحقیقات داخلی ۱-۳-۲
- ۷۲ پژوهش‌های خارجی ۲-۳-۲

بخش چهارم: چارچوب نظری و پرسش‌های تحقیق

- ۱-۴-۲- مدل و نظریه روزنامه‌نگاری صلح گالتونگ..... ۷۷
- ۲-۴-۲- نظریه‌های مربوط به تجزیه و تحلیل درگیری..... ۸۱
- ۳-۴-۲- جمع‌بندی نظریه‌ها و مولفه‌های روزنامه‌نگاری صلح..... ۹۵
- ۴-۴-۲- ارزش‌های خبری روزنامه‌نگاری صلح در روزنامه‌های ایران..... ۹۷
- ۵-۴-۲- تشریح فرایند جنگ نیروهای ائتلاف علیه عراق..... ۹۷
- ۶-۴-۲- فرضیه‌ها و پرسش‌های تحقیق..... ۱۰۲

فصل سوم:

روش تحقیق

- ۱-۳- تحلیل محتوا کمی..... ۱۰۵
- ۲-۳- جامعه آماری..... ۱۰۷
- ۳-۳- نمونه گوی..... ۱۰۹
- ۴-۳- نحوه گردآوری داده‌ها..... ۱۱۰
- ۵-۳- فنون مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده‌ها..... ۱۱۰
- ۶-۳- پرسش‌های تحقیق..... ۱۱۰
- ۷-۳- تعریف عملیاتی متغیرها..... ۱۱۱

فصل چهارم:

یافته‌های تحقیق

- ۱-۴- توصیف داده‌ها..... ۱۲۸
- ۲-۴- خلاصه‌ای از نتایج آزمون‌های آماری..... ۱۹۳
- ۳-۴- نتیجه‌گیری و بررسی فرضیه‌ها..... ۲۰۹

فصل پنجم:

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

- ۱-۵- نتیجه‌گیری نظری..... ۲۱۷
- ۲-۵- نتیجه‌گیری تجربی..... ۲۱۸
- ۳-۵- محدودیت‌ها و تنگناهای تحقیق:..... ۲۲۰
- ۴-۵- پیشنهادهای تحقیق:..... ۲۲۱
- منابع و ماخذ..... ۲۲۵
- پیوست..... ۲۳۴

فهرست جداول:

- جدول شماره یک: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نام روزنامه ۱۲۸
- جدول شماره دو: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نوع محتوا ۱۲۹
- جدول شماره سه: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نوع نگاه مطلب ۱۳۱
- جدول شماره چهار: توزیع فراوانی مطالب بر حسب شیوه ارائه مطلب ۱۳۲
- جدول شماره پنج: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نوع گزارش ۱۳۳
- جدول شماره شش: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نوع مصاحبه ۱۳۴
- جدول شماره هفت: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نوع مصاحبه به تفکیک روزنامه‌ها ۱۳۵
- جدول شماره هشت: توزیع فراوانی اخبار بر حسب دارا بودن سخنرانی یا اظهار نظر ۱۳۶
- جدول شماره نه: توزیع فراوانی مطالب بر حسب منبع اظهار نظر یا سخنرانی ۱۳۷
- جدول شماره ۱۰: توزیع فراوانی مطالب خبری بر حسب منبع ترجمه ۱۳۸
- جدول شماره ۱۱: توزیع فراوانی مطالب خبری بر حسب منبع ترجمه به تفکیک روزنامه‌ها ۱۳۹
- جدول شماره ۱۲: توزیع فراوانی مطالب بر حسب ذکر منبع ابتدای مطلب ۱۴۰
- جدول شماره ۱۳: توزیع فراوانی مطالب بر حسب ماهیت مطلب ۱۴۱
- جدول شماره ۱۴: توزیع فراوانی مطالب بر حسب دارا بودن عکس ۱۴۱
- جدول شماره ۱۵: توزیع فراوانی مطالب بر حسب دارا بودن عکس به تفکیک روزنامه‌ها ۱۴۲
- جدول شماره ۱۶: توزیع فراوانی مطالب بر حسب ذکر منبع عکس ۱۴۳
- جدول شماره ۱۷: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نوع محتوای عکس ۱۴۴
- جدول شماره ۱۸: توزیع فراوانی مطالب بر حسب منبع انعکاس گزارش ۱۴۵
- جدول شماره ۱۹: توزیع فراوانی مطالب بر حسب ارائه راه حل ۱۴۶
- جدول شماره ۲۰: توزیع فراوانی مطالب بر حسب ارائه راه حل به تفکیک روزنامه‌ها ۱۴۶

- جدول شماره ۲۱: توزیع فراوانی مطالب بر حسب منابع ارائه‌دهنده راه‌حل..... ۱۴۷
- جدول شماره ۲۲: توزیع فراوانی مطالب بر حسب منابع ارائه‌دهنده راه‌حل به تفکیک روزنامه‌ها..... ۱۴۹
- جدول شماره ۲۳: توزیع فراوانی مطالب بر حسب چگونگی گزارش از منطقه درگیری ۱۵۰
- جدول شماره ۲۴: توزیع فراوانی مطالب بر حسب چگونگی گزارش از زمان درگیری ۱۵۱
- جدول شماره ۲۵: توزیع فراوانی مطالب بر حسب بکارگیری احساس‌برانگیز ۱۵۲
- جدول شماره ۲۶: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نحوه توصیف صحنه‌های خشن ۱۵۳
- جدول شماره ۲۷: توزیع فراوانی مطالب بر حسب نحوه ارائه جمع‌بندی یا نتیجه‌گیری..... ۱۵۳
- جدول شماره ۲۸: توزیع فراوانی مطالب بر حسب گرایش به مولفه راه‌حل‌گرایی ۱۵۴
- جدول شماره ۲۹: توزیع فراوانی مطالب بر حسب پرداخت روزنامه‌ها به مولفه فرایندمداری..... ۱۵۵
- جدول شماره ۳۰: توزیع فراوانی مطالب بر حسب پرداخت روزنامه‌ها به مولفه حقیقت‌گرایی ۱۵۶
- جدول شماره ۳۱: توزیع فراوانی مطالب بر حسب پرداخت روزنامه‌ها به مولفه حقیقت‌گرایی..... ۱۵۷
- جدول شماره ۳۲: تفاوت بین روزنامه‌های مورد مطالعه از نظر نوع محتوا..... ۱۵۸
- جدول شماره ۳۳: تفاوت بین روزنامه‌های مورد مطالعه از نظر نوع نگاه..... ۱۶۱
- جدول شماره ۳۴: تفاوت بین روزنامه‌های مورد مطالعه از شیوه ارائه ۱۶۵
- جدول شماره ۳۵: تفاوت بین روزنامه‌های مورد مطالعه از نظر نوع گزارش ۱۶۸
- جدول شماره ۳۶: تفاوت بین روزنامه‌های مورد مطالعه از نظر ذکر منابع ابتدای مطلب ۱۷۰
- جدول شماره ۳۷: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از نظر ماهیت مطلب ۱۷۲
- جدول شماره ۳۸: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از نظر ذکر منابع عکس ۱۷۴
- جدول شماره ۳۹: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از نظر محتوای عکس‌ها ۱۷۵
- جدول شماره ۴۰: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از نظر منبع نقل گزارش درگیری ۱۷۷
- جدول شماره ۴۱: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از نظر تاکید روی منطقه درگیری..... ۱۷۸

- جدول شماره ۴۲: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از نظر تاکید روی زمان درگیری ۱۸۱
- جدول شماره ۴۳: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از نظر توصیف صحنه‌های خشن ۱۸۲
- جدول شماره ۴۴: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از نظر نوع جمع‌بندی ۱۸۴
- جدول شماره ۴۵: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از گرایش به راه‌حل‌گرایی ۱۸۷
- جدول شماره ۴۶: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از گرایش به فرایندمداری ۱۸۹
- جدول شماره ۴۷: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از گرایش به حقیقت‌گرایی ۱۹۰
- جدول شماره ۴۸: تفاوت بین روزنامه‌های مورد بررسی از گرایش به مردم‌گرایی ۱۹۲

یک حرف صوفیانه بگوییم اجازت است؟

ای نور دیده، صلح به از جنگ و داوری

۱-۱- طرح مسئله:

مظلوم‌ترین گمشده جنگ‌ها، صلح است. جالب اینجاست که برخی از جنگ‌ها به هدف صلح، خانمان می‌سوزاند، غافل از آنکه بشر آسایش را از راه صلح، طلب کرده است و جنگ برای صلح خود راهی است خطا و به سوی ترکستان. آرمان صلح، بشر را به بهشت امنیت و آسایش رهنمون می‌کند و می‌داند که جنگ ۷۲ ملت از سر ندیدن حقیقت است و نهایی جز ویرانی ندارد.

اما این آرمان همچنان در ظاهر دست‌نیافتنی است. ولی باید دانست که با گسترش رسانه‌های جمعی در دوران مدرن، جنگ و صلح انسان نیز شکل جدیدی به خود می‌گیرد. به طوری که آدم‌ها نه با کردار زشت «دیگری»، بلکه با تصویر ارائه شده از اوست که می‌جنگند؛ چون حالا به گفته بودریار این تصاویر است که جای واقعیت را گرفته و میان واقعیت و وانمایی آن تفاوتی نیست؛ چون انسان‌ها در حوزه «مافوق واقع» به سر می‌برند و دیگر نمی‌توان از اصل و معنا و ساختار نهفته سخن گفت. هیچ واقعیتی در پس ظواهر نیست. (سمتی، ۱۳۸۵: ۱۳)

در این وضعیت، رسانه‌ها برای جلب توجه انبوه مخاطبان و برانگیختن احساسات و هیجان‌های آنان به تهیه و پخش اخبار خشونت‌ها می‌پردازند (معمدنزاد، ۱۳۸۱: ۱۴) و روزنامه‌نگاران، کانون‌های خبری، خبرگزاری‌ها و ایستگاه‌های رادیو-تلویزیونی، اساساً به گفتمان‌های کشمکش‌محور، باور دارند. (شکرخواه، ۱۳۸۱: ۷) در این میان، سبک و روند غالب در رسانه‌ها که با پوشش زیادی از توجیهات عقلی حمایت می‌شود، پرداختن روزنامه‌نگاری خشونت و جنگ است. (Galtung:2005 :25)

دیاموند^۱ و مک‌دونالد^۲ می‌نویسند که درگیری و خشونت است که خبر می‌سازد و صلح نه! خبر به‌عنوان آنچه که هیجان‌انگیز و متفاوت باشد، شناخته می‌شود. مردمی که در کنار هم خوشبخت‌اند توجهی به مسائل عمومی ندارند. این خشونت است که قابلیت گزارش دارد و مسائل غیرخشونت‌آمیز خسته‌کننده‌اند. (Diamond, 1996:24) منازعه و جنگ همواره سوژه یا موضوع جذابی برای خبر است، روزنامه‌نگار حرفه‌ای بیشتر به دنبال موضوع‌های هیجان‌انگیز، تصاویر و انگاره‌های ساده‌ای است که با کلیشه‌ها همخوان باشد. (صدوقی، ۱۳۸۲: ۲۰۱) دانشگاهیان و کارورزان رسانه‌ای از غفلت رسانه‌ها-چه جهانی، چه غربی، چه محلی- در جلوگیری از تعارض‌های بین‌المللی انتقاد می‌کنند و معتقدند که این رسانه‌ها در انعکاس اخبار تعارضات منافع خاص خودشان را دارند. گوینگ^۳ معتقد است: کمتر دیده می‌شود انعکاسی از اختلاف‌ها نشان دهند، مگر اینکه شاهد انفجاری باشند و بعد از این اتفاقات، پوشش‌های خبری که معمولاً با میانجی تلویزیونی همراه می‌شود، زمان را برای جلوگیری از درگیری از دست داده است. (Gilboa, 2006:601)

رسانه‌ها توجه زیادی به اخبار مربوط به جنگ‌افروزی و خشونت دارند. صاحبان رسانه‌ها، سردبیران و گزارشگران معتقدند که جنگ، تروریسم، ویرانی، مرگ، نسل‌کشی، پناهندگان آواره، پاک‌سازی قومی جذابیت زیادی برای مخاطبان دارد. به اعتقاد تیلور^۴، جنگ داستان جان‌فشانی‌ها و تراژدی‌های انسانی است. به اوج رسیدن میهن‌پرستی، ترس، عصبانیت، سرخوشی است که سرآخر برنده‌ای و بازنده‌ای دارد. اینجاست که گالتونگ معتقد است روزنامه‌نگاری جنگ برخاسته از مرام روزنامه‌نگاری ورزشی است و فضایی همچون میدان گلا دیاتورها دارد. (Gilboa, 2006:605) محسنیان‌راد وجود ارزش خبری درگیری را علت توجه بیشتر به کشمکش‌ها می‌داند. (محسنیان‌راد، ۱۳۸۳: ۱۴۱) و گالتونگ توجه بیش از

¹ Diamond

² MacDonald

³ Gowing

⁴ Taylor

حد به خشونت را در رسانه‌ها ناشی از نبود آموزش در میان دست‌اندرکاران رسانه‌ها ارزیابی می‌کند.

(Galtung, 1992:38)

با این همه، گالتونگ نظر دیگری دارد و معتقد است اینکه بگوییم خشونت تنها امری است که در روزنامه‌نگاری امروز خریدار دارد، توهین به انسانیت است. این امر به‌هیچ وجه در مورد زن‌ها صدق نمی‌کند. براساس تحقیقات این نظریه‌پرداز صلح، زن‌ها می‌خواهند واقعیت را بشنوند و دوست دارند نگاهی هم به راه‌حل‌ها داشته باشند. گرایش به خشونت در میان نوجوانان و سالخوردگان نیز چندان مرسوم نیست.. (Galtung, 2000:162) اینجاست که برخی از مفاهیمی همچون صلح و گرایش رسانه‌ها به ارزش‌های مربوط به صلح اهمیت بیشتری پیدا می‌کنند.

مفهوم روزنامه‌نگاری صلح از اوایل دهه 90 میلادی به وسیله پژوهش‌های مربوط به صلح- که ریشه روزنامه‌نگاری صلح نیز هست!- در حوزه ارتباطات جمعی نفوذ پیدا کرد. گسترش گزارشگری جنگ در زمان جنگ اول خلیج فارس نقش مهمی را در افزایش بحث‌های انتقادی نسبت به جنگ و درگیری ایجاد کرد. پژوهش صلح در این میان خودش را به عنوان دیدگاهی هنجاری مطرح کرد و «صلح» را در کانون ارزش‌های خبری قرار داد. از این نظر روزنامه‌نگاری صلح شاخه‌ای از روزنامه‌نگاری مسئولیت‌پذیر است. هواداران روزنامه‌نگاری صلح از وضعیت گزارشگری جنگ انتقاد می‌کنند؛ برای مثال گالتونگ و وینسنت¹ از معیارهای چینش خبری این نوع روزنامه‌نگاری همچون منفی‌گرایی، شخصی‌سازی و نزدیکی به کشورها و اشخاص برگزیده انتقاد کرده‌اند. در این میان شیچا² نیز از تک‌علت دانستن وقایع و نپرداختن به علل و انگیزه کشمکش‌ها ایراد می‌گیرد. به علاوه اینکه رسانه‌ها تنها زمانی روی صحنه کشمکش‌ها تمرکز می‌کنند که شاهد نوعی خشونت آشکار باشند. به‌طور کلی انتقادهای مربوط به نوع پوشش خبری خشونت- محور است که در گزارش جنگ‌های معاصر بکار گرفته شده است. به دلیل این انتقادهای گالتونگ، یعنی همان کسی که برای اولین بار کلمه «روزنامه‌نگاری صلح» را وضع کرد، دو سبک متفاوت در انعکاس اخبار

¹ Vincent

² Schicha

مربوط به جنگ را مطرح کرد؛ یعنی روزنامه‌نگاری صلح/کشمکش و روزنامه‌نگاری جنگ/خشونت. روزنامه‌نگاری جنگ/خشونت از طرف‌های مختلف در یک منطقه جنگی گزارش می‌دهد و دلایل و راه‌حل و فصل درگیری در همان میدان نبرد مطرح می‌شود. تمرکز اصلی انعکاس اخبار روی این نکته است که کدام طرف درگیری برتر است. به‌طور کلی شیوه این نوع روزنامه‌نگاری بحران حول محور حاصل جمع صفر می‌چرخد و به این نکته توجه دارد که کدام طرف برنده است و کدام بازنده! پوشش اخبار تنها با بروز و همه‌گیر شدن خشونت‌های آشکار مثل مرده‌ها، زخمی‌ها و خسارت‌های مادی آغاز می‌شود. از نظر پیروان روزنامه‌نگاری جنگ یا خشونت، جبهه «ما»^۱ مدام در معرض دروغ‌گویی و ظلم عاملان طرف «دیگر»^۲ است. پیروزی، محور اصلی روزنامه‌نگاری جنگ است؛ پس دروغ‌ها و پنهان‌کاری توجیه پیدا می‌کند و حتی می‌توان آن را میان جبهه «ما» نیز سراغ گرفت. این شیوه روزنامه‌نگاری از پوشش ابتکارهای صلح‌طلبانه اجتناب می‌کند. در نتیجه این پرخاشگری‌ها، توجه روزنامه‌نگاری جنگ به بخشی که درگیری داغ‌تری دارد، بیشتر می‌شود. در حالی که ممکن است آتش کشمکش در منطقه قبلی که ما از آن بی‌توجه گذشته‌ایم، شلعه‌ور شده باشد. (Hanitzsch, 2004:484) از اوایل دهه ۹۰ و بعد از پایان جنگ سرد، در بحث‌های دانشگاهی روی مفاهیم جدیدی همچون «پادرمیانی انسانی نظامی»^۳ و «روزنامه‌نگاری ریشه‌ای»^۴ و مفاهیمی مثل «اثر سی.ان.ان.سی»، مدیریت اطلاعات و جنگ مجازی تاکید می‌شود. (Gilboa, 2006:605) این بحث‌ها روی اثرات رسانه‌ها در منازعات تاکید دارد و نشان می‌دهد که همه‌گیر شدن آنها می‌تواند در شکل‌گیری، آتش‌افروزی و یا مهار خشونت تا چه اندازه موثر باشد.

این در حالی است که ارزش‌های مورد توجه روزنامه‌نگاران در جهان روی مفاهیم مربوط به برخورد و کشمکش متمرکز است. پس برای رسیدن به آرمان صلح می‌بایستی به بازتعریف برخی ارزش‌های

¹ our side

² other side

³ Humanitarian military intervention

⁴ Embedded Journalism

روزنامه‌نگاری مرسوم در دنیا پرداخت. لزوم این امر در ایران که در یکی از حساس‌ترین مناطق جهان واقع است بیش از پیش احساس می‌شود. بنابراین در این پژوهش ضمن تلاش برای تبیین ادبیات روزنامه‌نگاری صلح به بررسی عملکرد صلح‌گرایانه ۶ روزنامه سراسری کشور در یکی از تقاطع‌های تاریخی منازعه‌آمیز، یعنی جنگ نیروهای ائتلاف با عراق در روزنامه‌های ایران پرداخته خواهد شد.

۲-۱- اهمیت و ضرورت موضوع

۱-۲-۱- اهمیت و ضرورت عملی:

۱- از آنجایی که در روزنامه‌نگاری مرسوم اخبار حاوی ارزش خبری درگیری حجم قابل توجهی از اخبار و گزارش‌های رسانه‌ها را چه در سطح ملی و چه بین‌المللی تشکیل داده این امر باعث شده تا سخن از صلح و مدارا دوستی و تفاهم در رسانه‌ها خیلی سخت از دروازه‌های خبری عبور کند. پس شناخت رویکردی جدید در روزنامه‌نگاری که صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز را تضمین کند بیش از پیش ضروری می‌نماید. طبق پژوهش دکتر یونس شکرخواه، دبیران سرویس‌های خارجی مطبوعات ایران، در زمان دروازه‌بانی خبر به اخبار حاوی برخورد و تضاد اهمیت بیشتری نسبت به سایر ارزش‌ها می‌دهند. (شکرخواه، ۱۳۷۴: ۱۴)

بنابراین انعکاس اخبار صلح در جامعه‌ای چون ایران و به‌وسیله رسانه‌های آن اندکی سخت و بعید به نظر می‌رسد. وقتی در نظام سنتی روزنامه‌نگاری ارزش‌های مربوط به تعارض و درگیری بیش از دیگر ارزش‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد، سخن گفتن از ارزش‌هایی چون مدارا، دوستی، صلح و تفاهم قدرت نویی طلب می‌کند که نیازمند بازشناخت همان ارزش‌ها و بازتعریف آنهاست. بنابراین این پژوهش می‌تواند قدم اول برای این کار باشد.

۲- یکی از مولفه‌های توسعه‌یافتگی جوامع جایگزین شدن تفاهم به جای تعارض است که این امر جزء لاینفک روزنامه‌نگاری صلح محسوب می‌شود و ادعای روزنامه‌نگاری صلح آن است که با اعمال شیوه‌های

خاص به ایجاد این نوع تفاهم (که از راه گفت‌وگو و تعامل فرهنگی امکان‌پذیر است) می‌تواند عاملی برای توسعه و آزادی در کشورها باشد. (Barnett, 2008: 48) گذشته از این‌ها، این پژوهش می‌تواند با ارائه دستورالعمل پیشنهادی برای روزنامه‌نگاران ایرانی راه را برای یک نوع روزنامه‌نگاری جایگزین باز کند که به تدریج اهمیت خود را بیش از پیش نمایان می‌سازد. چون روزنامه‌نگاری صلح، نوعی روزنامه‌نگاری و اخلاق‌مدارانه است که می‌کوشد تا آنجا که ممکن است از طریق ادراکی نمودن خبر، تقویت انسان‌های خاموش و جست‌وجوی زمینه‌های مشترکی که به جای تفکیک جوامع انسانی آنها را وحدت و انسجام می‌بخشد، مناقشات را از کانال‌های خشونت‌آمیزشان به اشکال سازنده تبدیل کند. (تهرانیان، ۱۳۷۹: ۱۹)

۳- علت اینکه چرا برای سنجش میزان گرایش اخبار مربوط به صلح به سراغ موضوع عراق می‌رویم، این است که گذشته از مجاورت جغرافیایی همسایه‌ای چون عراق، ایران هشت سال با این کشور مشغول جنگ بوده است. مردم عراق مسلمانند و چندین مکان مقدس شیعیان ایران در عراق وجود دارد که حساسیت را بیش از پیش می‌کند و روزنامه‌ها نمی‌توانند به اتفاقاتی که در این کشور می‌افتد بی‌اعتنا باشند. این مجاورت جغرافیایی و معنوی می‌تواند معیار مناسبی برای سنجش معیارهای روزنامه‌نگاری صلح باشد.

۴- این پژوهش جزء معدود پژوهش‌های مربوط به روزنامه‌نگاری صلح در کشور محسوب می‌شود و می‌تواند تا اندازه‌ای خلاء ناشی از منابع مطالعاتی را در این زمینه مرتفع کند. همچنین می‌تواند با توجه به کارنامه‌ای که در پایان پژوهش از عملکرد زمان جنگی که مجاورت بسیاری با کشورمان دارد، روزنامه‌نگاران و محققان حوزه روزنامه‌نگاری را با افق روشن‌تری در این حوزه مهجور مانده آشنا کند.

۱-۲-۲- اهمیت و ضرورت علمی

۱- اگر قبول داشته باشیم که زمان و مکان در دنیای امروز به واسطه حضور رسانه‌ها معنا و مفهوم دیگری پیدا کرده است، آن زمان راحت‌تر می‌توان به نقش رسانه‌ها در شکل‌گیری خشونت و صلح و تساهل پی برد. اما متأسفانه خشونت و جنایت درونمایه اصلی اخبار رسانه‌های تجاری را تشکیل می‌دهند. با وجود این واقعیت، زیاد

بودن اخبار مربوط به جنایات هیچ ارتباطی با میزان واقعی وقوع این حوادث ندارد. (گربرنر، ۱۹۸۸: ۷) به عبارت دیگر، با توجه به اینکه ساختار رسانه‌های جهانی و اقتضانات حرفه‌ای، انعکاس اخبار خشونت را می‌طلبد. این نکته‌ای است که در بخش نظری پژوهش بیشتر به آن پرداخته خواهد شد.

۲- رسانه‌ها در ایجاد کلیشه و شکل‌گیری نوعی تصویر قالبی نیز نقش مهمی ایفا می‌کنند. معمولاً گفته می‌شود هر ملتی دارای یک روحیه ملی فراگیر است. به نظر والتر لپمن^۱ تنها یک قسمت از مفهومی که از شی داریم از محسوسات بلافصل یا ذخیره ذهنی ماست، بقیه را تصوراتی پر کرده است که غیرمستند و غیرواقعی‌اند. این تصاویر، فراگیرنده، ثابت و همیشگی‌اند و تحقیقات نشان می‌دهد که پندارهای قالبی غالباً منطبق با واقعیت نیست. شکستن این تصورات قالبی و ملی و همیشگی به‌ویژه محورهایی که نفرت و خصومت را دامن می‌زند به از بین بردن زمینه‌های جنگ کمک می‌کند. برای این کار ابتدا نیاز به کار نظری در حوزه رسانه‌ها و صلح هستیم که تا ببینیم در روزنامه‌های ایرانی نیز در مقطع خاص جنگ این تصاویر قالبی تا چه اندازه حضور دارد.

۳- خبرنگاران باید به‌طور هوشیارانه در گزارش‌ها یا تحلیل‌های خبری خویش به این قالب‌های ثابت ملی توجه بیشتری داشته باشند و از بکارگیری آنها اجتناب کنند. (برزگر، ۱۳۸۳: ۳۵۰) از طرف دیگر، گرایش به عینیت در روزنامه‌نگاری غرب سبب شده تا روزنامه‌نگاران به هنگام گزارش جنگ، از توصیف رنج‌های عمیق قربانیان جنگ - برای اجتناب از ذهنی‌گرایی - خودداری می‌کنند. آنها برای رعایت استانداردهای اجتماعی از ارائه صحنه‌های فجیع، غیر اخلاقی و صحنه‌های بی‌رحمانه جنگ خودداری کرده و جنگ را تبدیل به منظره‌های قابل تحمل می‌نمایند. در همین راستا اعتبار قایل شدن برای منابع رسمی و اعتماد به آنان به عنوان راهی برای دستیابی به عینیت نیز یکی از دام‌هایی است که سبب می‌شود، رسانه‌ها بخشی از ابزارهای اقتدار سیاستمداران شوند. (محسنیان‌راد، ۱۳۸۳: ۱۴۵) مهمترین دلیل خشونت‌ها این است که به حقیقت ذهنی و شخصی آن «دیگر» معروف بی‌توجهی می‌شود. در حالی که «دیگری» در دنیا

^۱ Walter Lippmann